

Utrique Ecclesiae optime consultum erit ad Dei gloriam et animarum salutem, si Sanctissimus Dominus Noster serio ageret cum Imperatore et Serenissimo Ferdinando, ut legitima fieret unio harum Ecclesiarum, excluso prorsus Comite haeretico et ablati ipsi ecclesiis omnibus, quas ipse occupat in Vinodolo, dioecesis Modrussiensis, quae sunt sine cura animarum, et satis bonos habent redditus, iisque episcopo aut capitulo applicandis, ex vectigali etiam Segniensi aliquid monetae capitulari attribueret, quo possent canonici sustentari et divinus cultus augeri. Ad quod perquam maxime prodesset etiam, si Sua Sanctitas visitatorem apostolicum eo destinaret, qui Croatiam conterminasque maritimas Austriacas regiones visitaret, quae ex defectu visitationum adeo (f. 3r) obsolverunt, ut divinus cultus totus pene sit collapsus, qui tamen facillimo negotio potest restitui.

Marcus Antonius olim episcopus Segniensis jam translatus ad ecclesiam Spalatensem.¹⁹

2.

Izvjeshće Vincentiusa Martene 1615. godine

1. Opis izvješća

Izvjeshće je napisano latinskim jezikom, dosta je čitljivo, a tekst nije oštećen. Sastoji se od 4 preklapljenih folija, što čini 8 listova i 16 stranica dimenzija 27,5 x 18,5 cm. Folijacija je stara i nova. Prema staroj nalazi se izvješće na ff. 258r-265r, a ff. 264r-265v prazni su; prema novoj pak folijaciji izvješće je na ff. 5r-12v, a prazni su 11v-12v. Na 12v bilješka je Kongregacije: *Relatio 6. quadriennii*. To je jedini dodatak napravljen u Rimu pa ne znamo kakva je reakcija bila na ovo izvješće. To bi bilo korisno znati, jer je upravo u to vrijeme vrhunac uskočke krize. Budući da je relacija datirana u Rimu, jasno je da ga Martena nije poslao preko opunomoćenika. Tekst je pisan na obje strane lista. Sudeći prema potpisu na kraju, vjerojatno je izvješće pisao sam Martena.

Cijelo izvješće objavio je T. A. Vanyo²⁰, a djelomično i M. Jačov.²¹

¹⁹ Dominis je svojom rukom stavio potpis. Rukopis potpisa razlikuje se od rukopisa teksta, što znači da sam tekst nije on pisao.

²⁰ *Relationes ad limina*, n. dj., 356-361.

²¹ *Spisi Tajnog vatikanskog arhiva*, n. dj., 29-30. U objavljenom dijelu izvješća nema spomena ni pravoslavaca ni Srba, ali se spominju "Morlakija" i uskoci, čime Jačov opravdava uvrštenje i ovoga izvješća u kontekst "istorije srpskog naroda".

2. Sadržaj izvješća

Martena je imao neugodno iskustvo sa senjskim uskocima i to dominira u cijelom njegovu izvješću. On je gledao na Senj očima katoličke reforme u duhu Tridentskog sabora (1545-1563), a ta reforma ondje nije bila provedena niti ju je imao tko provoditi.

Na polju kod Senja ne raste ništa čime bi se ljudi mogli prehranjivati, jer je grad smješten između stjenovitih brda. Stanovništvo živi od plaća koje im vladar daje da bi se zaštitio kraj od prvih turskih udara. Naime, iz iskustva je poznato da su se Turci zbog straha od tih ljudi pomakli dalje od mora u unutrašnjost, i time su mnogi dalmatinski gradovi oslobođeni od opsada. U gradu nema drugih zanimanja osim vojničkoga. Stanovnike zajedničkim imenom nazivaju uskoci, ali u njihovu jeziku tako se nazivaju samo oni koji nisu rođeni u Senju, nego su naknadno u nj uskočili. Takvih je mnogo više nego starosjedilaca. Starim Senjanima uskočko je ime mrsko. Grad ima pet stotina kuća i gotovo dvije tisuće glava. Ljudi su većinom jaki i snažni, ali pobožni nisu. U svetu Katoličku crkvu vjeruju, ali u kršćanskom nauku potpuno su neznalice. U njih vlada običaj da se nikada iz luke ne otisnu prije nego za svaku lađu dobiju od klerika ili redovnika po jednu svijeću, koju će povremeno zapaliti, vjerujući da po nekoj čudesnoj sili time mogu naići na bolji plijen. Oni koji su im dali svijeću očekuju od uskoka milostinju na povratku. Narod je uvjeren da na temelju oprosta koji je Bonifacije VIII. podijelio bratovštini Sv. Duha može dobiti oprostjenje od svih grijeha, kao za jubileja, a napose za slučajeve koje navodi bula "In coena Domini". Budući da se mnogi bave gusarstvom, podosta njih prošle je godine nadvojvoda osudio na smrt. Osim toga, našao sam običaj da po kućama sklapaju vjenčanje uz prisutnost jednog svećenika ili čak samo nekoliko svjedoka. Nijedan arhiepzbiter nema kod sebe knjigu u koju bi zapisao imena krštenih, krizmanih, vjenčanih i umrlih. Ne drže vjeronauk. Za isповijedanje ne traže nikakvo dopuštenje. Na dan kad novi svećenik služi svoju prvu misu otvara mladomisnik, a poslije njega pleše arhiepzbiter. U korizmenim subotama senjski kanonici javno u crkvi čitaju čudesa Majke Božje, napose pak slučajeve o lopovima koji su nakon mnogih počinjenih zala zbog malog znaka pobožnosti prema Blaženoj Djevici oslobođeni od zle smrti.²² U Senju je kuća za primanje siromaha i stranaca bila dobila pristojnu opskrbu, ali sve je to potrošeno, jer je hospicij za siromaha dokinut, a dužnici ne vraćaju novac. Biskup je htio to urediti, ali zbog tvrde naravi ljudi i mletačkih opsjedanja grada nije uspio. Po gradu ima kapelica u kojima se blagdanom obavlja služba Božja, a dotirane su kakvom kućom ili manjim vinogradom.

Senjska biskupija sastoji se od samo tri župe: Senj, Brinje i Otočac. Biskup u Senju ubire desetinu od janjaca i četvrtinu od vina. Nadvojvoda Ferdinand dodijelio mu

²² Senjska glagoljska tiskara tiskala je 1507/1508. knjižicu: *Mirakuli slavne Dêve Mariê*, u kojoj ima više slučajeva obraćenja raznih vrsta grešnika, pa i lopova. Martena ne precizira o kojoj se ovdje knjizi radi. Moguće da je riječ upravo o toj knjizi (usp. Ivanka PETROVIĆ, *Literatura u kojoj je svatko davao i primao*, SZ, VI.(1973-1975), str. 23-29; ista, Marijini Mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovim europski uzori, *Radovi Staroslavenskog instituta* 8, Zagreb, 1977.

je godišnje sto florena od svojih prihoda u Rijeci i polovicu riječkih desetina. Budući da senjska biskupska stolica dugo nije bila popunjena, ti prihodi su išli u druge namjene, pa ih sadašnji biskup nije uspio dobiti.

U gradu je 11 svećenika, od kojih osam kanonika, i šest mlađih klerika. Dvije su bratovštine: Tijela Kristova i Majke Božje; dva su samostana: dominikanski s dva redovnika i franjevački također s dva redovnika.

Nošnjom se svećenici ne razlikuju od laika. Nemaju drugih prihoda osim prihoda iz vlastite obitelji, što im nije dovoljno za uzdržavanje, pa zato obrađuju polja i bave se drugim poslovima nedoličnim svećenicima.

U Modruškoj biskupiji biskup ima pod svojom upravom devet kaštela, od kojih jedan pripada caru, jedan Frankopanima, šest Zrinjskima i jedan nadvojvodi Ferdinandu. Ovaj posljednji kaštel zove se Trsat, gdje je tri godine boravila sveta loretska kuća. Ondje je franjevački samostan. Postoji u biskupiji i pavlinski samostan, ali zbog uskoka Mlečani su ga spalili, pa sada redovnici žive u okolnim selima. Zrinjski ne dopušta skupljanje crkvene desetine na svom području. Čak je jednog redovnika augustinca imenovao za biskupa.

Svi svećenici (u Vinodolu) obavljaju službu Božju na ilirski način (*Illyrico more*), kako to čine i Senjani. Ne znaju ni čitati ni pisati drugim slovima osim slovima kojima se služio sv. Jeronim²³, ali na tom pismu nemaju ništa od onoga što im je potrebno kao ispovjednicima i svećenicima, a ne postoji ni nada da će na tom jeziku moći nešto naučiti, jer nema uvjeta za osnivanje glagoljske tiskare.

Na cijelom tom području živi najviše 4.000 ljudi, 60 svećenika, sedam podđakona i đakona i 20 klerika. Samo trojica od njih znaju nešto latinski.

3. Izvješće

(f. 5r) Beatissime Pater!

Visitatis Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli basilicis, statum Ecclesiae meae ac gregis mihi commissi referam Sanctitati Vestrae.

Urbs Segnia in Adriatici Maris littore sita est, in ipsis Dalmatiae finibus ad montium radices, qui dividunt Italiam; mare respicit austrum versus boreamque et occidentem, sed eurus omnino iisdem montibus arcetur, praesertim vero boreas per ea loca continenter perflat, ita ut ibi toto fere anno nullus ali-

²³ U Martenino vrijeme još se smatrao da je sv. Jeronim izumitelj glagoljice. Ta tradicija zabilježena je već u pismu pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu od 29. ožujka 1248. godine. Uglavnom se misli da su tu "pobožnu laž" naši glagoljaši smislili da bi svoju praksu mogli opravdati autoritetom velikog crkvenog naučitelja. Tom mišljenju suprotstavio se već Bartol Kašić u 17. stoljeću, tumačeći da glagoljica potječe od sv. braće Ćirila i Metoda. Imajući u vidu okolnosti u kojima je papa Inocent IV. dopustio senjskom biskupu staroslavensku službu Božju, jednako bi se moglo reći da se i papa želio u svom izvanrednom iskoraku opravdati Jeronimovim autoritetom, što je dobro došlo i našim glagoljašima (v. o tome u mom radu koji će biti objavljen u SZ, XXIV., 1998).

us ventus audiatur. Haec urbs Ungariae Regno adscribitur et est sub ditione Maiestatis Imperatoris Matthiae, attamen regitur a Serenissimo Archiduce Graecensi Ferdinando. In eius agro nihil omnino ad alendam vitam accommodatum nascitur, cum inter lapidosos montes posita sit; quapropter omnes incolae stipendio vivunt, quod illis Princeps solvit, ut primos Turcarum impetus frangant illosque ab iis regionibus Italiaeque finibus longe submoveant ac repellant; nam experientia constat Turcas propter timorem, quem de huiusmodi hominibus conceperunt, sese recepisce longe a mari in interiores Morlachiae partes et multas Dalmatiae civitates ab assiduus excursionibus liberasse; ac propterea nullus omnino est, qui alicui exercendae arti se tradat. Incolae communi nomine appellantur (f. 5v) Uscocchi. Verum tamen est hoc nomine eorum lingua illos dumtaxat vocari, qui extra Segnam nati sunt, in eaque postea domicilium ponunt; quorum numerus cum sit longe maior quam Segnianorum, qui vix decem conficiunt familias, cum alii omnes sunt Morlachi qui e Turcarum manibus fugerunt, ut exules victorum, omnes tamen hoc nomine appellantur, quod nomen iis paucis grave ac odiosum est, quorum genus antiquam habet in Segnia originem. Urbs haec quingentos domos habet in eaque sunt, si adultos puerosque velis numerari, fere hominum capita bis mille, et generatim sunt omnes validi et robusti, statura proceri, beneque constituti; infirmam valetudinem nesciunt, nec medicamenta, nec medicos agnoscunt. Non admodum pii sunt, cum nullus eorum fere umquam in templo visus fuerit, qui manu gestaret Beatae Virginis coronam, aut singulari aliquo devotionis affectu sanctos coleret. Tamen in Sanctam Romanam Ecclesiam credunt, sed christianam doctrinam penitus ignorant. Maius pietatis signum quod in illis cernitur est, quod quotiescumque ex itineribus cum spoliis redeunt, primum munera ac eleemosynas e communi praeda desumptas in aedem Beatissimae Virginis sacram ferunt; atque illis mos erat numquam ad iter agendum e portu solvere, nisi prius a clericis vel religiosiis viris candelam aut cereum benedictum pro singulis cymbis accepissent, ut ea de nocte (f. 6r) accenderent, sperantes illo quasi omine se magnam praedam facturos; et quia in reditu illi, qui eis cereos candelasque tradiderant, ab eis eleemosynas postulabant, veluti obligationis ac debiti nomine, quamvis spolia essent christianorum, sub poena excommunicationis iussi, ut nemo in posterum audeat candelas aut cereos huiusmodi cymbis dare. In ea mente gens ista erat propter indulgentias a Bonifacio VIII Sancti Spiritus²⁴ sodalitati concessas se absolvi posse ab omnibus culpis in forma iubilei et praesertim a casibus, qui in bulla

²⁴ Nije poznato da je oprost podijelio Bonifacije VIII. (1296-1303), nego Bonifacije IX. 1400. godine. Još prije dobila je crkva Sv. Duha u Senju iste oproste od vikara pape Urbana VI. godine 1389. i poslije od Siksta IV. godine 1476. (Sladović, 256-259).

In Coena Domini²⁵ continentur; cum multi piratae sint, quorum magna pars iussu Serenissimi Ferdinandi anno superiore morte multata fuit.²⁶ Inveni praeterea solitos fuisse domi matrimonia contrahere uno astante praesbytero aut etiam aliquando praesentibus tantum aliquibus testibus, nec ullo modo in templo promulgabantur.²⁷ Nullus archipresbyter habuit apud se umquam librum, in quem eorum nomina referrentur, qui baptismo initiabantur, vel confirmationem sumebant, vel matrimonium contrahebant, aut denique moriebantur.²⁸ Nec ullus aliquando christianam catechesim explicavit. Nemo confessoriorum notionem habebat aliquam bullae In Coena Domini, et poenitentes sine ulla difficultate ab omnibus reservatis casibus absolvebant, et absque vicarii licentia propria auctoritate confessiones audiebant, existimantes satis (f. 6v) superque esse, si sacerdotes essent. Mulierum confessiones in sacrariis excipiebant, quae cum praesertim in pagis valde angusta essent, necesse erat ut ibi soli cum poenitente muliere manerent. Eo die quo novus sacerdos primum sacrum faciebat, a prandio ante ipsam ecclesiam tripudiabant et omnium primum novus sacerdos saltabat cum muliere, deinde archipresbyter. Omnes sacerdotes, qui in sponsaliis celebrabant, postea in convivio prope sponsam sedere soliti erant. In missis defunctorum dicebant psalmum *Judica me Deus* et adstantes benedicebant. Multi etiam una accensa candela et unica ampulla vini aqua permixti celebrabant et episcoporum more ter populum benedicebant. In omnibus altaribus rem divinam faciebant, quamvis non essent tribus instrata mappis, nec tensis coperta; et etiam in ecclesiis, quae die nocteque patent in agris, in quibus bestiae diversantur, coelique iniuriis sunt expositae. Quaecumque hora post prandium defunctus efferretur, missam faciebant, quae dicitur sicca. In ecclesia cathedrali numquam, exceptis diebus dominicis et festis sollemnioribus, sollemne sacrificium factum est, nec in choro canonici officium divinum decantarunt, et omnes presbiteri communiter in chorum introibant quocumque tempore sine cotta. Feria V. in Coena Domini mensam in ecclesia (f. 7r) cum mappa parabant, cui accumbebant iudices et seniores arcis, quibus aedituus hostias afferebat et vinum, et ita se invicem invitando bibebant, ut omnes e templo ebrii exirent. Per totam oc-

²⁵ Nakon 1568. pape izdaju svake godine bulu "in coena Domini" u kojoj objavljuju popis krivih učenja pridržanih grijeha.

²⁶ U listopadu 1614. carski povjerenik u Senju Tiefenbach dao je pogubiti 14 uskočkih voda, a još desetericu čekalo je suđenje (Gligor STANOJEVIĆ, *Senjski uskoaci*, Beograd, 1973, str. 275).

²⁷ Formu sklapanja ženidbe odredio je tek Tridentski sabor (1545-1563), a njegovi dekreti u Senju će se sustavno početi provoditi tek za vrijeme biskupa Agatića (1617-1640).

²⁸ Najstarije poznate senjske matice započinju 1707, što je doista prekasno za jedan biskupski grad, jer ih je propisao Tridentski sabor (1545-1563). U pojedinim krajevima postojao je i u srednjem vijeku partikularni propis.

tavam diei Sanctissimae Eucharistiae sacrae unica solum lampade ardente expositam, super altare tenebant Eucharistiam et per urbem idem sacramentum ferebatur absque thesis, nulloque dato antea campanae signo; et insolita aliqua tempestate saeviente, nulla reverentia illud gestabant circa templum, donec procella cessasset. Dein vero, quando ad aegrotos per pagos ferebatur, presbiteri sine cotta incedebant et sine stola, et Sanctissimum Christi Corpus in pixidula argentea marsupio inclusa sub brachio portabant sine luminibus. In quibusdam oppidis mortuos, mari aut aliquo flumine suffocatos, vultum in terram verso superstitiose humi mandabant, ut eo anno ab omni tempestate liberi essent; nec toto eo die dabant umquam Salutationis Angelicae signum. Quando viduarum sponsalia in templo fiebant, strepitum ingens edebant scamnorum, valvarumque percussione, pulsando campanas et exclamando, ita ut numquam exaudiri possent sacerdotis verba. Parochi multi ac presbiteri vivere quadraginta et amplius annis una cum concubinis, filiasque genuerunt, nec umquam a sacrificio missae faciendo abstinerunt, nec ut ab irregularitate absolventur petierunt. Diebus sabbati in quadragesima Segniae canonici publice in ecclesia legebant Beatae Virginis miracula, praesertim vero eorum latronum, qui postquam multa mala patrassent, propter aliquod minimae pietatis officium in Beatam Virginem a morte mala liberati sunt.²⁹ Omnibus licebat suggestum ascendere et inter legendum aliquem librum, sine ulla prorsus litteratura concinari. Denique his omnibus rebus adeo inordinatis ac malis illud remedium adhibui, quod mihi expedire magis visum est.

Ecclesia Segniae duas tantum parochias habet, quarum altera est Brigna, quae spatio abest quindecim mille passuum, et Ottocez triginta, et ambae in finibus Turcarum positae sunt ac propterea a quampaucissimis militibus incoluntur; prima unum tantum presbiterum habet, secunda duos, ideoque propter Turcarum periculum, quod intereundum subitur, intermisi eas invisere, sed eis iuxta necessitatem consului quantum potui.

Ecclesia haec Segniae nullum aliud habet episcopi proventum, quam decimarum agnorum, et vini quartam partem, quae urbem circumeundo colligitur, ut a presbiteris et civibus accipi; nam nihil notatum a praedecessoribus meis inveni, et totus hic fructus nunquam conficit summam aureorum quindecim, quos vicario tradidi, ut maiori cura et affectu res sacras administret. Verum tamen est Austriae Principes, qui semper gubernarunt hanc (f. 8r) urbem, cum adeo magnam necessitatem vidissent, attribuisse illi florenos centum singulis annis ex vectigalibus Fluminis, castelli Ferdinandi Principis Graecensis,

²⁹ U senjskoj glagoljskoj tiskari izišlo je 1507/8. djelo *Miraculi slavne Dêve Marie*, gdje ima više takvih čudesa.

quod est sub ditione oppidi Tersati, dioecesis Segniae³⁰, dimidiumque milliarii distat, et dimidiam etiam partem decimarum eiusdem civitatis, quae singulis annis summam conficiunt quadringentorum aureorum; cum altera dimidia fruuntur adhuc religiosi Sancti Augustini ac presbiteri qui in dicto sunt oppido, sed quia Ecclesia per decennium pastore caruit³¹, occasione quando concessi fuerunt hi fructus episcopo Segniae, ius apud se retinuerunt, cum in iussionibus addidissent: usque ad nostrum libitum, traditi fuerunt per aliquod tempus episcopo Pedinae³², postea attributi fuerunt aedificationi monasterii patrum cappuccinorum³³, tum propter instaurationem arcis Fluminis. Denique cum Ecclesia episcopo careret, concessi fuere praefecto militum Fluminis quattuor annorum spatio ea necessitate, ut singulis annis patris cappuccinis florenos centum daret. Ego toto eo tempore, quo ibi fui, numquam destiti Principem Ferdinandum suppliciter rogare, immo multo meo incommodo ego ipse illum adivi et opera Alexandrini episcopi, apud illum Principem nuntii, testimonia ipsorum religiosorum ac presbiterorum exhibui, qui nesciunt praedictas (f. 8v) decimas praeteritis annis aliis umquam fuisse solutas, quam episcopis Segniae; tamen obtinere non potui, ut huiusmodi fructus militum praefecto auferrentur, cum adhuc concessionis tempus non sit exactum.

Cathedralis ecclesia octo tantum canonicos habet cum archidiacono et primicerio, et quamvis antiquitus duodecim fuerint, tamen hoc tempore propter presbiterorum penuriam octonarium numerum non excesserunt, nam undecim tantum sacerdotes hic resident et clerici sex. Canonicatus in nullo beneficio fundati sunt, sed capituli proventus et omne id quod Princeps eis solvit, illi octo dividunt inter se. In hac cathedrali duae sodalitates sunt, altera Corporis Christi, altera Sanctae Mariae; utraque paucissimos redditus habet, qui etiam a civibus, qui eorum curam gerunt, dissipantur. Xenodochium est commodis fructibus dotatum, sed iam omnia corruerunt, quia hospitium pauperum iam sublatum est et hac occasione debitores pecuniam non solvunt. Curavi huic rei aliquod remedium adhibere, sed hominum effera natura et Venetorum obsidiones impedimento fuerunt. Per urbem sunt aliqua sacella, in quibus diebus festis res sacra sit, et haec dotata sunt vel aliqua aedicula vel parva quadam vinea. Sunt etiam fratrum monasteria (f. 9r) duo; primum San-

³⁰ Martena je veoma kratko boravio u svojim biskupijama, pa ne zna točno gdje se koje mjesto nalazi. Trsat je u Modruškoj, a ne u Senjskoj biskupiji.

³¹ Nakon što je Markantun de Dominis 1602. morao pobjeći iz Senja, biskupija je ostala bez biskupa. Naslov senjskog biskupa nosio je poslije 1606. Marcello Marchesi, ali sa samom biskupijom nije imao veze.

³² Pićan je bio biskupija sve od starokršćanskih vremena pa do 1788, kad je zadnji biskup Aldrago Piccardi bio premješten za senjskog biskupa.

³³ Kapucini su u Rijeci počeli graditi samostan uz crkvu Sv. Augustina 1610. godine.

cti Dominici³⁴, bini solum fratres tenent, qui stipendio vivunt florenorum quatuor, quod illis solvit Princeps singulis mensibus, et locationibus et eleemosynis; in secundo minorum fratrum Sancti Francisci³⁵ item sunt duo, qui eodem stipendio, sed pluribus bonis stabilibus vivunt. Quam postea sit gratus episcopus civibus vel ex hoc quod subiiciam intelligi potest.

Statim ac Segniam perveni, ab archidiacono capituli exhibere feci iudicibus et consiliariis breve, quod a Sanctitate Vestra acceperam, cum ipsi me numquam convenissent; sed illud mihi remiserunt sine ulla aliqua excusatione aut aliquo solitae humanitatis officio propter adventum meum. Nihilominus nunquam destiti meae in illos bonae voluntatis significationes edere, ut agnoscerent me nulla alia de causa adiiisse regiones, nisi ut eorum animas Christo lucrifacerem, traditumque mihi a te munus implerem; ut optime cognoscere potuerunt viginti mensium spatio, quo apud illos assiduus fui, quo tempore meo semper patrimonio vixi. At hoc nihil profuit hominibus latrociniiis et raptu vivere assuetis.

Huic Segnianaee Ecclesiae adiuncta est illa Modrussiensis, cuius oppidum cum fuerit incensum, et ager occupatus a Turcis, episcopi sedes traducta fuit in castrum Noui, quindecim (f. 9v) mille passus longe a Segnia positum, quod hoc etiam tempore a Veneta classe igne fuit flammisque vastatum.³⁶ Episcopus iste sub ditione sua habet castella novem, quae iacent inter Segniam et Flumen, Polae dioecesis³⁷, et fere omnia in montibus sita sunt, qui mari abluntur. Horum unum Caesareae Maiestatis est, alter comitum Frangipani³⁸, quod proxime incensum fuit; sex sunt in potestate comitis de Sdrino³⁹, Ungariae domini Lutherani, postremus Archiducis Ferdinandi est, appellaturque Thersatum, ubi per triennium sanctissima domus Lauretana fuit⁴⁰, quo in loco

³⁴ Dominikanci se prvi put u Senju spominju 1378. Imali su na današnjem Pavlinskom trgu svoj samostan s crkvom Sv. Nikole. Kad su 1634. napustili samostan, u nj su došli pavlini.

³⁵ Franjevci imaju svoj samostan izvan senjskih zidina već 1272. Taj je samostan sredinom 16. stoljeća napušten i razrušen, a sagrađen je (1558) novi s crkvom Sv. Franje. U vrijeme jozefinizma samostan je zatvoren, a 1806. u njemu je otvoreno sjemenište. Crkva Sv. Franje je srušena 1943.

³⁶ "7. kolovoza 1615. mletačka vojska prodre u grad, poruši zidove te ga oplijeni i opustoši. Mlečani se poniješe kao pravi barbari. Onesoše tri topa. Ne pošteđiše ni crkve ni oltare, ni muškaraca ni žena. Malu djecu bacahu u oganj, a odrasle klahu zajedno s popovima, koje pohvataše u crkvama pred oltarima. Pobacaše hostije iz pokaznica i polupaše sve što im je došlo do ruku" (Emilij LASZOWSKI, *Gorski kotar i Vinodol*, Zagreb, 1923, str. 244).

³⁷ Rijeka je tada bila u Pulskoj biskupiji. Tek 1787. bila je ona pripojena Senjskoj i Modruškoj biskupiji.

³⁸ Novi je bio frankopanski, a Trsat habsburški.

³⁹ U to vrijeme živjeli su Nikola († 1625) i Juraj († 1626), unuci sigetskog junaka Nikole. Jedan i drugi bili su skloni protestantizmu, ponajprije zbog njegova odnosa prema crkvenoj imovini.

⁴⁰ To je prvi slučaj da se u biskupskim izvješćima spominje boravak nazaretske kuće na Trsatu. Prema predaji, anđeli su 1291. prenijeli kuću Svete obitelji iz Nazareta na Trsat, a tri godine kasnije odnijeli je u Loreto.

nunc fratres observantiae Sancti Francisci⁴¹ habitant, qui rura bonaque stabilia possident pretio nummorum quingentorum supra mille; cumque ipsi quam paucissimi sint, commodissime vivunt. In his omnibus locis ad summum numerantur hominum capita quattuor mille⁴², sacerdotes sexaginta, diaconi et subdiaconi septem, clerici viginti. Ex his omnibus tres tantum aliquid Latinae linguae noverunt, communiter Illirico more res divinas peragunt, quod etiam Segniani faciunt; et quia nec legere, nec scribere alio caractere sciunt, quam illo quo Sanctus Hieronymus utebatur, cum nihil omnino eorum, quae ad sacerdotes et confessarios spectant, hoc caractere (f. 10r) scriptum reperitur, sunt omnium rerum ignari, nec ulla est spes eos aliquid tali lingua ac sermone discere umquam posse, cum praesertim hac tempestate nec typus, nec impressores huiusmodi inveniantur.⁴³ Eorum vestitus Illiricorum more est, sacerdotibus ac clericis adeo indecens, ut nullo pacto a saecularibus dignoscantur. Quia maior eorum pars fuit ad sacros ordines promoti nomine patrimonii, quod illis ad vivendum, quamvis anguste, non est satis, ideo agros colunt et alia vilissima munera sine ulla verecundia obeunt. Fructus, qui ex hisce novem castellis exigebantur, sunt decimae minorum animalium, frugum et vini, et pertingunt ad summam nummorum trecentorum et quadraginta; sed propter incendium Novi – ut hoc anno expertus sum – posthac quadraginta minus erunt. Et quia praedecessor meus nihil unquam e redditibus accepit, nihil omnino reperi; nam comes de Sdrino in suis oppidis omnia sibi usurpavit, et quae reliqua erant, ipsi presbiteri dissipaverunt. Immo cum anno superiori meas ipse decimas collegissem in locis comitis de Sdrino, ex quibus mei omnes fere proventus constabant, omnia per vim ablata mihi fuerunt ab eiusdem ministris lutheranis, cum insuper a me tributum petiisset aureorum centum per singulos annos rerum commestibilium, iuxta (f. 10v) morem praedecessorum meorum, propter quod ad Imperatorem confugi ibique, virtute Melphii episcopi, Sanctitatis Vestrae nuntii, me isto onere liberavi, et etiam in eius locis facultatem obtinui episcopalem auctoritatem exercendi, in quo summo opere laboravi, nam comes ad se spectare contendebat praecipuo quodam privilegio et uti dominus maioris dioecesis partis episcopum eligere; quapropter Modrussae episcopum creaverat fratrem quemdam ex ordine Sancti Au-

⁴¹ Franjevec je doveo na Trsat Martin Frankopan i ondje im između 1450. i 1460. sagradio crkvu i samostan.

⁴² Markantun de Dominis kaže da je na tom prostoru 15.000 stanovnika (v. gore).

⁴³ Car Ferdinand III. darovat će 1620. za Senjsku i Modrušku biskupiju slova bivše glagoljske i ćirilske protestantske tiskare u Urahu. Franjo Glavinić dopremiti će ih u Rijeku, ali će poslije ta slova završiti u Propagandinoj tiskari u Rimu (Valentin PUTANEC, Franjo Glavinić /1585-1652/ i glagoljsko tiskarstvo 15. i 17. stoljeća, *Zbornik radova o Franji Glaviniću*, Zagreb, 1989, str. 311-313).

gustini.⁴⁴ Et cum primum dioecesim meam ingressus sum, vicarius, qui fuerat electus a metropolitano propter Ecclesiae vacationem, iussit in omnibus castellis comitis de Sdrino, ut nullus mihi sacerdos obedientiam praestaret, si dioecesim invisere vellem, nisi prius comes in ea loca mihi possessionem dedisset. Quamobrem hac de re iudicium capitis conformari feci illumque iuxta canones excommunicavi, sed tandem propter summam contentionem, qua ut anathemate liberaretur universa dioecesis a me petiit, et propter regionis gentiumque mores, qui adeo severam iustitiam non sustinent, fuit absolutus hac poena, ut sex patribus cappuccinis vestes ac indumenta de suo pararet. In hac dioecesi est aliud monasterium fratrum Divi Pauli primi eremitaе,⁴⁵ sed quia multis abhinc annis propter (f. 11r) eos, qui dicuntur Uscocchi, igne consumptum fuit a Venetis, fratres habitant in circumiectis pagis, ut suos possint exigere fructus, qui ascendunt ad aureos trecentos; et eorum more vivunt, qui extra claustrum degunt.

Haec sunt, Beatissime Pater, quae Sanctitati Vestrae referenda censeo; quod reliquum est, Deum Optimum Maximum orare nunquam desistam, ut ad Ecclesiae totius utilitatem diu incolumem servet Sanctitatem Vestram, cui me et Ecclesiam meam humillime commendo.

Romae, die XXX. Decembris 1615.

Sanctitatis Vestrae humillimus et obesequentissimus servus

Vincentius, episcopus Segniensis ac Modrussiensis.

3.

Izvješće Hijacinta Dimitrija 1684. godine

1. Opis izvješća

Dimitrijevo izvješće nalazi se na jednom preklopljenom foliju, tj. ima dva lista ili 4 stranice dimenzija 21,8 x 31 cm. Pisano je lošim talijanskim jezikom na obje stranice papira. U sredini je rupa promjera 1,5 cm, što znači da je na sve četiri stranice na tom

⁴⁴ Riječ je o augustincu Ivanu Krstitelju Agatiću koji će 1617. postati senjski biskup i administrator Modruške biskupije (Emilij LASZOWSKI, Imenovanje biskupa modruškog po Nikoli Zrinjskom, *VZA*, 19 (1917), 121-123).

⁴⁵ Pavlinski samostani u Martenino vrijeme bili su u Novom i Crikvenici. Ovdje se misli na samostan u Novom, jer su njega Mlečani bili zapalili i opljačkali 1615, a vjerojatno je stradao i prigodom njihova napada 1598.